سدیق بابایی «شارەزا لە مێژووی دیالێکت و ئەدەبی گۆران هەورامی»:

ئەدەبی زارەکی و نەنووسراو یەکێک لە گۆشە پڕ لە سەرفرازییەکانی کوردە.. هەورامانیش نابێ تەنیا بە بڵاوکردنەوەی چەند ئاهەنگ و هەڵپەڕکێیەک ئاوڕی لێ بدرێتەوە.

سازدانی: شەریف فەلاح
(سنە)

سدیق بابایی باسکارێکی بواری مێژووە، خەڵکی شاری پاوەی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە، بڕوانامەی ڕۆژنامەوانی ٢٠٠٧ /٢٠٠٨ی وڵاتی فەڕەنسای هەیە، سەرقاڵی خوێندنەوەی مێژووی کوردستانە و ئێستا دانیشتووی ئەڵمانیایە، وەک کەسێکی شارەزا لە مێژووی دیالێکت و ئەدەبیاتی گۆران (هەورامی) هێنامانە دواندن و سەبارەت بە زۆر پرسگەلی تایبەت ڕووبەڕووی چەند پرسیارێکمان کردەوە، ئەوەی لێرەدا دەیخوێنرێتەوە، بیروڕای ئەون لە بارەی ئەو پرس و باسوخواسانەوە.

* هەروەک دەزانین کۆنترین و لەمێژینەترین دەقی نووسراوی کوردی لەبارەی مێژوو و فەرهەنگەوە لەناو شێوەزاری هەورامیدایە، ئەمە بۆ چ سەردەمێک دەگەڕێتەوە؟ لەم بارەوە چ زانیاریگەلێک لەبەر دەستدان؟

– ئەگەر بۆ ساتێک ئاوڕ لەهەڵوێستی دەسەڵاتدارانی هەنووکەیی ئێران لە هەمبەر زمانی کوردی بە گشتی وەک نەیاری مێژوویی بدرێتەوە، کوشتار و قڕانی زمانی کوردی بووە و لە بەرانبەریشدا خوازیارانی پاراستنی زمان، وێژە و تۆماری مێژوو هەر لەم ساڵانەی دواییدا بخرێتە بەرچاو، ڕەنگە هاسانتر بتوانین قبووڵی بکەین لەسەردەمانی کۆندا چ کێشمەکێشێک لەم ئاستەدا بەرۆکی لایەنی کوردی، یان وێژە و زمان و فەرهەنگی گرتبێتەوە.

دەکرێ بەپێی کورتە ئاماژەی سەرەوە بەو ئاکامە بگەین کە کورد لە ڕۆژگاری هەرە کۆنی مێژووی ناوچەکەدا چ ئاستەنگێک لەسەر ڕێگای بووە هەتا توانیبێتی خاوەنی زۆر دەسکەوت و خوڵقاندنی بەرهەمی بەرچاو بێت.

قەباڵەکانی هەورامان، ئاڤێستا و سەرلەنوێ پێداچوونەوەکانی.. درەخت ئاسووریک، تۆمار کراوە مێژوویی ئایینییەکانی یارسان (ئەهلی حەق)، شانامەی هەورامی کە جیاوازی تەواوی لەگەڵ شانامەی فیردەوسی تووسی پێوە دیارە. شیرین و خوسرەوەکەی خانای قوبادی کە لە ناوەڕۆک و باسەکانیدا دەوڵەمەندیی بیری کەسایەتیی نەتەوەی کورد شانبەشانی کەسایەتییە ناودارەکانی شۆڕشی فەڕەنسە چ لە هێنانە ڕۆژەڤی باسە فەلسەفییەکان هاوکات و چ شرۆڤەی کێشە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان و زۆر نموونەی تر هەر کامە بەنۆرەی خۆیان سەردەستی وێژەی کورد لە دەورانە جیاوازەکانی ژیانی خەڵکی ناوچەکە دوور لە تۆزقاڵێک خۆهەڵکێشانی پڕۆپاگەندەیی دەسەلمێنن.

لە مێژوونووسانی کورد دکتۆر جەمال ڕەشید مامۆستای زانکۆ - بەغدا، محەمەد ئەمین هەورامانی، مووزەفەر بەهمەن سوڵتانی هەورامانی، دکتۆر بۆرەکەیی، دکتۆر بەهمەن فەریوەر و.... خراونەتە بەرباس.

دکتۆر فەریوەر ناسراو بە سۆران کوردستانی لە پێوەندی قەباڵە مێژووییەکانی هەوراماندا دەڵێ:

"لە دەسپێکی ساڵەکانی سەدەی بیستەم، یەک لە گرنگترین ڕووداوە فەرهەنگییەکانی جیهان ڕووی دا کە لە چەشنی خۆیدا وەک گەورەترین دۆزینەوە لە بواری مێژووی وێژە و زمانی نەتەوەی کورد دێتە ژمار. سێیەمین قەباڵەی ناوبراو کە بە خەتی ئارامی دەسکاری کراو نووسراوە، دەبێ وەک کۆنترین بەڵگەنامەی نووسراو و دۆزراوەی زمانی نەتەوەی کورد بناسێنرێ." - [مێژووی هەورامان. بەهمەن سوڵتانی. ل١٠٩١]

بەپێی وتەکانی دکتۆر جەمال ڕەشید، پڕۆفیسۆر مینس لەو بڕوایەدا بووە، کە زمانی قەباڵەی سێیەم بە زمانی ئیمڕۆی کوردی نزیکترە. ئەو بە تایبەت ئاماژە بەو مەسەلەیە دەکات، پیتەکانی نووسراوی قەباڵەی سێیەم لە هیچ کام لە قەباڵە دۆزراوە مێژووییەکان لە جیهان نەدیتراوە، هەروەها پیتەکان دەستی تێوەردراوە و بە نیشانەگەلی تایبەتی ئاڵوگۆڕی تێدا کراوە، هەتا زمانی کوردەکانی ئەو سەردەمە لەو ناوچەیە دیاری کراوە بنووسرێ."

*** ئەی لە بارەی ئاڤێستا و وێژەی کوردی چی؟**

- بە دڵنیاییەوە دەکرێ پێداگری لەسەر ئەو ڕاستییە بکرێ، کەمتر کەسێ نەختێک شارەزا بە وێژەی گۆران {هەورامی} هەیە، ئەگەر سەرنج بداتە وشەگەلی ئاڤێستایی شتێکی لێ تێ نەگا. دیارە هەرچی شارەزایی و باڵادەستی لە وێژەوانی گۆراندا زیاتر بێت، بەم پێیە تێگەیشتن لە ئاڤێستا و بەشێکی بەرچاوی وشەکانی زیاتر دەبێت.

پێداچوونەوەی ئاڤێستا بە زەینی کوردی و دووبارە وەرد دانەوەی، ئەم جارە لەلایەن بەڕێز، ڕەحمەتی عیمادەدین دەوڵەتشاهی خەڵکی کرماشان و چاپی کتێبێک لەو پێوەندییەدا لەژێر نێوی "جغرافیای غرب ایران یا کوههای ناشناختە اوستا ١٣٦٣" گەلێک بابەتی نوێ هەتا ئێستا کەمتر هەڵێنجراو لە دەقە پێشوو وەرگێڕدراو و تۆمارکراوەکان بەدەستەوە دەدات.

حەمەدەمین هۆرامانی لەکتێبی گوڵزاری هەورامان، زمانناسی و ئەدەبیات، لە لاپەڕە٤٩ دا دەڵێ: "دایکزادی زەردەشت کوردستانە و مەڵبەندی زمانی ئاڤێستاش زۆرتر جەوهەری کوردی کوردستانی دێرینە و شارستانیەتی کوردەکانی دێرینیش لە خەڵکی دێرینی ناوچەکانی دیکەی ئێران پێشکەوتووتر و سەرلەبەرتر بووە" ناوبراو پێداگری دەکات هەتا پێش حەفتا ساڵ وێژە و گوتاری نووسین و خوێندن لەسەر ئەساسی ئاسەواری بەجێماوی ئاڤێستایی - هەورامی (گۆرانی) بووە.

م. هۆرامانی بۆ سەلماندنی وتەکەی چەند وێنەیەک لە وێژەی ناوچەکانی ئێران بۆ نیشاندانی جەوهەری کوردی (هۆرامانی - گۆرانی) و وتەی زمانناسە بیرمەندە ئەوروپاییەکانی کردووە بە پشتبەندی بۆچوونەکەی.

جیا لە چەند دەقی مێژوویی وەک: درەخت ئاسووریک و حەوت خانی ڕۆستەم، ڕۆستەم و زەردەهەنگ، ڕۆستەم و زۆراو، فەرهاد و شیرین ، کولە و ئاینەمەل، حەمە حەنیفە، ڕۆستەم و ئەسفەندیار، یووسف و زولێخا و...تاد بەڵگەنامە و دەفتەرە مێژووییەکانی زانایانی ئایینی کوردی "یارسان" هەر کامەیان بە گەنجینەیەکی پڕ بایەخ و دەوڵەمەندی مێژووی وێژەی کوردی (گۆران - هۆرامی) دەژمێردرێن .

لە سەدەی دووی کۆچیی بەدواوە تۆمارکراوەکان لە چوارچێوەی ئایینی یاریدا ڕێکوپێکتر پارێزراون. کورد دەبێ قەدری باوەڕمەندانی ئەم ئایینە لانی کەم لەبەر پاراستنی وێژە و کەلەپوورەکەمان بەرز بنرخێنێ، هەرچەند لە بواری نیشتمانپەروەری یەکەم شانازیی هێنانەگۆڕی ئەم چەمکە دیسان بەهۆی ئەوانەوە هاتووەتە

ئاراوە.

لە سەدەی دووەمی کۆچی بە دواوە، دەورەی باڵوول. دەورەی بابە سەرهەنگ هەتا دەورەی شاخوشین، بابەناووس و بابەجەلیل دەودانی ...و لە سەرەنجامی ئەم پرۆسەیە سوڵتان ئیسحاق هەرکامەیان خاوەنی ئاسەوار و شوێن دەستی نرخدار و تایبەت لەم بوارەدا سەرژمێر دەکرێن.

هاوکات لەگەڵ شۆڕشی فەڕەنسا، کورد لە هەورامان شانازی بە زمان و ویژەی خۆیەوە کردووە

ئاسەوارە پەرشوبڵاوەکانی پیری مەزن پیرشالیار لەژێر ناوی "مارفەت و پیری" ئەوە بۆ خۆی هەر تامەزرۆی بزوێن و زەوق و شەوق بەخشی ژینی مرۆڤایەتییە.

شیرین و خوسرەو (خانای قوبادی)، دەوڵەتنامە (مەلا خدری ڕواری)، هەروەها شانامە بە هەورامی کە جیاوازیی بەرچاوی لەگەڵ شانامەی فیردەوسی تێدا بەدی دەکرێ، هەرکامەیان بەنۆرەی خۆی، ئەگەر ئاوڕی پێویستیان لێ بدرێتەوە توانایی و جەوهەری پڕ نێوەرۆکی ئەوەیان هەیە سەروگەردنی ویژەی کوردی دوو باڵا لەجیهانی ویژەی گەلاندا بەرز بکاتەوە.

* هەروەک دەزانین ئەدەبی زارەکی و نەنووسراو (ادبیات شفاهی) لەناو کوردان بەشێکی گرنگی ڕەسەنایەتی و پاشخانی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگای کوردەواری پێکدەهێنن، ئەدەبی زارەکی لە هەورامان خاوەنی چ تایبەتمەندی گەلێکن، لە چ ئاستێک دایە و چ کارێک بۆ کۆکردنەوە و ڕزگارکردنیان لە فەوتان کراوە؟

- ئەدەبی زارەکی و نەنووسراو (سینگ بە سینگ) یەک لە گۆشە پڕ لە سەرفرازییەکانی کورد لەم پارچە لە خاکی نیشتیمان بەحیساب دێت. دەوڵەمەندیی ئەم بەشە تەنێ لە پاراستنی ویژەی ساکاردا کۆ ناکرێتەوە. یەک لە تایبەتمەندییە بەرچاوەکانی ئەم بەشە ئەوەیە لە مێژووی ئایینییەوە بگرە هەتا دەستنیشان کردنی بەسەرهات و کارەساتی سیاسی و سروشتی و کۆمەڵایەتی بە ناسکی تایبەت و ڕازاندنەوەیەکی هونەری پڕ لە وردەکاری لەخۆیدا وێنەکێشی و کۆ کردۆتەوە.

بیستنی بەیتێکی سیاچەمانە لە هەمان کاتدا بۆ تاکی هەڵوەدا، حەسانەوەی ڕوحی دڵنەواز و وەحەسێنی ماندوویەتی بیر و لەشە، هاوکات سەربوردەی مێژووی کارەساتێک چ سیاسی و چ سروشتی، یان بیر هێنانەوەی گەنجینەیەکی جوگرافی لە دووتوێی گۆرانییەکەدا پێشکەشی بیسەر دەکات.

ئارۆ ڕام کەوتەن کۆنە هەواران
نە دەنگی بڵبڵ نە سەدای یاران
شاهۆ مەگرەوۆ، ئاتەژگا ماتەن
وێمیر، بەتەمای شنیای باڵاتەن

شاهۆ موبد، هێما، یان کەسایەتیی پایەبەرز، خەم و ماتەم دایگرتووە. ئاتەشگا (ئاورگەی پیرۆز) بێدەنگ و کپوکپ و دامرکێنراوە، کوژاوەتەوە، گڕوتینی جارانی نەماوە! "وێمیر" (ئێمیریا - خوای میەر - خوای دەسەڵاتی خۆجێی)، هێشتا ورەی بەرنەداوە. ئەو بەتەمای سەرلەنوێ بووژانەوە، سەرهەڵدان و گەڕانەوەی دەسەڵاتی خۆماڵی و جێگیرکردنەوەی دۆخی جاران و ڕەواندنەوەی خەم و ماتەمە. "ئاتەژگا": ئاتەشگا - ئاورگەی فرووزان لەسەر لووتکەی شاخێک، باکووری ڕۆژئاوای پاوە، هی سەردەمی پێش ئیسلام.

"وێمیر": ناوی سەیرانگایەک لە بناری شاهۆ، هەڵکەوتوو لە ڕۆژهەڵاتی شاری پاوە.

لە دووتوێی بەیتی سەرەوە، چەند ناوی مێژوویی و جوگرافی ناوچەکە وەک: شاهۆ، ئاتەشگا، وێمیر و شیکاریی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی - سیاسی، مێژوویی و چڕینی پەیامی خۆڕاگری تۆمارکراوە.

مەخابن هەنگاوێکی ئەرێنی بۆ بەرگری لە فەوتانی یەکجارەکی ئەم بەشە لە ئەدەبی کورد (گۆرانی)، وەک سەرپاکی سامانی دیکەمان هەڵبەت سەرەڕای هەوڵی تاکوتەرا و سەربەخۆی چەند قەڵەم بەدەستێکی دڵسۆز بە فەرمی هەڵنەگیراوە.

ڕێکەوتی ٢٠٠٤/٥/١٠ی زایینی لە دووتوێی نامەیەکی سەرئاوەڵا بۆ بەڕێزان: مام جەلال تاڵەبانی و کاک مەسعود بارزانی لەلایەن ئێمەوە تکای ئەوە هاتە ئاراوە کە سەرنج بدرێتە گەنجینەی مێژوویی هەورامان و چەند پێشنیارێک خرایە بەردەستی بەڕێزیان و بیروڕای گشتی. داخەکەم چ ئەوکات و چ ئێستا هەورامان تەنێ بە بڵاوکردنەوەی چەند ئاهەنگ و هەڵپەڕکێ ئاوڕی لێ دەدرێتەوە.

لەم دواییانەدا چەند بەرنامەیەکی ساڵانە بۆ نیشاندانی کەلەپووری هەورامان چێ کراوە، بەڵام ئەمە ناتوانێ کەلێنی بوونی ناوەندێکی لێکۆڵینەوەی زانستی پسپۆڕان بەپێی پلان و لەبەرچاو گرتنی پرۆژە و دابین کردنی خەرجی پێویست بە بڕیاری یاسایی لەسەردراو

بگاته ئەنجامی خۆی.

* تایبەتمەندییە زانستی و ڕێزمانییەکانی شێوەزاری هەورامی بەڕای بەڕێزت کامانەن، لە کوێی زمانی کوردیدا جێگای گرتووە، کەموکورتییەکانی چین؟

– لە کۆنەوە، ڕەنگە زیاتر لە کوردەکان گەڕۆک و بیرمەندی پسپۆڕی بیانی نووکی پێنووسیان لەمەڕ ڕێزمانی گۆران (هەورامانی) بۆ ئاوڕدانەوە لە تایبەتمەندییە جیاواز و دەوڵەمەندەکانی دەکار کردبێ.

لەم بوارەدا زۆر لێکۆڵەر و توێژەر و ڕۆژهەڵاتناسی بەناوبانگ و زۆر تاکی تر هەوڵیان داوە تایبەتمەندیی ڕێزمانی بە شێوازی زانستی کەم و زۆر شی بکەنەوە و بەشێک لە گۆشە ئاوارتە و دەگمەنەکانی ئەم شێوە زارە دەستنیشان بکەن.

ڕێزمانی کوردی گۆران (هەورامی) بە بەراورد لەگەڵ سۆرانی و کرمانجی لەگەڵ ئەوەی نزیک بە هەشتا ساڵی دوایی، بەگشتی پەراوێز خراوە و تاکوتەرا نەبێت، هیچ لایەنێکی کوردی مەیلی بووژاندنەوەی نەداوە، بەڵام سەرەڕای ئەو کەموکورتیانەش لە چەند لایەنێکەوە باڵادەستیی خۆی پاراستووە.

ڕەگەزی نێر و مێ و بێ ڕوح لە ئاخاوتنی هەورامیدا لێک جیا دەکرێتەوە و بیسەر و ئاخێوەر لێک تێدەگەن بەرانبەرەکەیان لە چ ڕەگەزێکە، هەروەها حاڵەتەکان زۆر بابەتی ڕێزمانی تێدا بەدی دەکرێ. سادە و ئاهەنگین و پڕ لە مێلۆدی گوێ نەواز و چێژبەخش و وروژێنەرە. چەند دەنگێکی تایبەت بە گۆکردنی پیتگەلێکی وەک (د، ڤ، ێ، و...) لە نووسین و گوتنی هەورامیدا کەڵکی لێ وەردەگیرێ کە لە شێوە زارەکانی دیکەی کوردیدا بەدی ناکرێن.

بۆ وێنە: لە کرمانجیی سەروو و خواروو بۆ خەبەردان لە نووستن، یان هاتنی نێر و مێ جیاوازی ڕەگەزی تەنیا لە ڕووی نێوەکانەوە دەردەکەوێ و ئەوە ئەو ناوانە ناگرێتەوە کە هەم بۆ نێر و هەم بۆ مێ کەڵکیان لێ وەردەگیرێت. وەک (عسمەت، خورشید،...). بەڵام لە وتنی هەورامیدا بەجیا لە چەشنی ناوی کەسەکان ڕێزمان بە وردی شی دەکاتەوە کە ئەو کەسە نووستووە، یان هاتووە کێیە .بۆ وێنە: (سۆرانی)، خورشید لە ماڵێ نووستووە: ئەم دەقە هەم بۆ مێرد و هەم بۆ ژن گۆ دەکرێ. لەبەر ئەوەی خورشید لە کوردەواریدا هەم بۆ نێوی ژن و هەم بۆ پیاو بەکار دێت، مرۆ نازانێ ئەم نووستووە پیاوە، یان ژن، مەگەر ئەوەی کە ناسیاری بێت.

(هەورامی)، خورشید یانەنە وتەن. ئەوە بۆ خەبەردان لەسەر نووستنی خورشید کە پیاوە، بەڵام بۆ ژن: (هەورامی)، خورشیدە وتێنە. لێرەدا بۆ جیاکردنەوە پاشبەندی (ە) بە خورشید ناوی ژن زێدە کراوە. سەرەڕای ئەوە بۆ نووستن لە ڕەگەزی نێردا (وتەن) و بۆ ڕەگەزی مێ (وتێنە) کەڵک وەرگیراوە کە بە تەواوی هەم لەناو و هەم تەواوکەردا جیاوازییەکە دەستنیشان کراوە.

وێنە بۆ (هاتن)، (سۆرانی)، دڵسۆز، لە هەولێرەوە هاتووە مژدەی بەهارمان بداتێ. ئەوە دەکرێ هەم بۆ پیاو و هەم بۆ ژن بەکار بهێنرێ!

بۆ ژن: (هەورامی)، دڵسۆزە، هەولێرۆ ئامێنە مزانی وەهاریمان، دۆ پەنە. لێرەدا دڵسۆزە بە واتای ژن هاتووە. ئامێنە بە واتای، (ژنێک هاتووە)

بۆ پیاو: (هەورامی)، دڵسۆز، هەولێرۆ ئامان مزانی ئامای وەهاریمان دۆ پەنە. لێرەدا دڵسۆز ئامان واتە پیاوێک بەنێوی دڵسۆز هاتووە.

دیارە لە نووسینی وێنە بۆ نیشاندانی بابەتە جیاوازەکانی تر کە هەرکامەیان گۆشەیەک لە وردەکاری ڕێزمان لە وتنی هەورامیدا ئاشکرا دەکەن لەبەرخۆ پاراستن بۆ درێژتر نەبوونی وەڵامەکان چاوپۆشییان لێدەکەم.

گەشە و سەرهەڵدانی هەر زمانێ وێڕای ئەوەی بە دەسەڵاتی سیاسی ئاخێوەرانی ئەم زمانە، یان هەبوونی ئازادی و گۆڕەپانێک بەبێ بەرگری لە خولقاندنی تەنگەبەری لەسەر ڕێی خوێندن و نووسین لە قوتابخانە و دامەزراندنی کۆڕوکۆمەڵی پسپۆڕ بۆ پێداچوونەوە و وشەسازی بەگوێرەی پێشچوونی زەمان و تەکنیک و پیشەسازی نوێوە گرێدراوە.

وێژەی هەورامی تا دەورانی دەسەڵاتی ئەردەڵانەکان و پاشتریش، تێکچوونی ئاخرین پێگەی دەسەڵاتی بەگزادە و شێخەکانی هەورامان (١٣٢٤ی هەتاوی) برەوی تایبەتی هەبوو.

لە دیوەخانەکان مشتومڕی باسی قورسی فەلسەفی، سۆفیگەری و شەڕە شیعری گەرموگوڕی نێوان زانایان لە مەکتەبخانە، خانەقا، حوجرەی فەقێیان، مژووڵی و دەروازەی جووڵاندنی زەوقی مەلا و فەقێکانیان بۆ چوونە نێو قوتابخانەی دەوڵەمەندی بەیاز، یان دەسنووسە پڕ نێوەڕۆکەکان بوو. ئەوە بەڕادەیەکی دیار پێگە و توانایی

ئەم شێوازە لە ئاخاوتنی کوردی جیا لە بەهێزترکردن پاراستبوو.

بە گشتی لە ئەگەری کۆکردنەوە و هێنانەسەر ڕێنووسی نوێ، ئەدەبی نووسراوی هەورامی توانابەخشی دەسەڵاتی وشەی کوردی و پڕکەرەوەی زۆر کەلێن و کەموکوڕی لە پێداویستی ڕۆژانەی ئامەزرۆی ئاخاوتنی کوردی پەتی و بێ نیاز لە بەکارهێنانی زۆرێک لە وشەگەلی نامۆ کە خۆیان خزاندۆتە ناو زمانی کوردییەوە بەهێزتر دەبێ.

* سروشتی هەورامان وەک ناوچەیەکی دەست لێنەدراو (بکر) چ ڕۆڵێکی لە بزواندنی هەست و نەستی شاعیران و هۆنەرانی ئەو ناوچەیەدا گێڕاوە؟ بۆچی زیاتر توخمی سروشتگەرایی (ناتۆرالیزم) لە شیعر و ئەدەبی زاری هەورامیدا زاڵە؟ هۆکاری کەمڕەنگی هەستی نیشتمانپەروەری لە شیعری کلاسیکی هەورامیدا چییە؟

– من بۆ خۆم لەو باوەڕە دام بنەمای ژیاری هەورامان لەسەر سێ کۆڵەکە دامەزراوە کە بریتین لە:

١–سروشت

٢– ئایین

٣– مۆسیقا.

هەرکەس ناسیاری لە ژیانی تاک، کۆ، یان کۆمەڵی هەورامی زمان هەبێ، ئەم ڕاستییەی بۆ ئەزموون کراوە کە بیر و هۆشی هەر تاکێکی هەورامانی هەموو کاتێک لە دەورەی سروشتی هەورامان وەسف کردن، پێداهەڵگوتن، گێڕانەوە، گۆرانی بۆ وتن و لە وشەیەکدا شەیدایی سروشتی مەڵبەندەکەی لە جووڵەی لەشیدا خۆ دەنوێنێ. کەمتر هەورامییەک دژبەری ئایین دەردەکەوێ. یان بە واتەیەکی تر ڕەنگدانەوەی پێکهاتەی ئایینی نە بە نێوەڕۆک سەلەفی و چەپڕەوانەکەی، بەڵکو وەک جۆرە گرێدراوەیەک بەودیوی سروشت لە جەوهەری بوونیدا ڕەنگدانەوەی نەبێت. لە هەورامان سەرەڕای ئەوەی زیاتر لە هەزار ساڵە بەشی هەرە زۆری خەڵک ئایینی ئیسلامیان وەرگرتووە هەنووکە کەس ناتوانێ لەنێو بیر و کرداری توندئاژۆترین تاکی ئەم مەڵبەندەدا ڕەگگەلێکی بە ڕەوشت پارێزراو لە توخمی ئایینە کۆنەکانی ناوچەی نەپارێزرابێ. دیسان ئەوە هەر لە مەڵبەندی هەورامی ژیارە کە کۆنترین ئایینی ڕەسەنی کوردان بەبێ کێشە پارێزراوە. کەس ناتوانێ شاهیدی ئەوە بدات لە هەورامان، یان ناوچەی گۆران بەگشتی تاقە کەسێک وەک ئەو بەڵایە لە شەنگار بەسەر دوعا هات لە گۆرانی شیعەنشین، یارسان پەروەر، مەڵبەندی جوو لە دەورەیەکدا و... تەنانەت لە سەردەمی کۆماری ئیسلامیدا قەومابێت. هەورامی لە هەمان کاتدا خوا پەرستی، هاوشان خەڵکێکی کراوە، شایی پەروەر، شایی دۆست و ساتەکانی ژیانیان نوقمی سیاچەمانەیە. جیاوازی ناکات لە مووچە و مەزرا، لە شاخ و بەندەنان، لە کاری باخ و ئاوداشتن، یان بانگی نوێژان و خوێندنی ورد و تەراوێح و زیکری دەروێش و تەلیلەی سۆفییان هەتا ڕەوانەکردنی مردووەکان بۆ سەر قەبران و خوێندنی تەلقین هەموو پڕە لە ئاهەنگ و سۆز و هەڵپەڕکێی دەروونی و جەستەیی چ ئارام و چ بە جۆشو خرۆش. "دەنگی کنالەیل هەر دوایی نایێ، شیعری گەشتێک لە هەورامان (گۆران شاعیری گەورەی کورد).

میراتی کورد لە هەر گۆشەیەکی ئەم نیشتمانەدا، بە سامان و ماڵی هەموو تاکێکی خۆ بە کوردزان دەژمێردرێ.

جارێک ناسیاوێک پێی وتم: "هەورامی جنێوەکانیشیان وەک گۆرانی دەچن". پێم وایە خەڵکی ئەم دەڤەرە دەبێ خولقاوی ئاووخاکی نیشتمانەکەیان بن. دەنا ناکرێ ئینسان ئەوەندە ئاوێتەی سروشتێک بێت کە بە بەرزکردنەوەی دەنگی ئاوازی مرۆڤەکان باڵندەکانیشی هاوڕایی بکەن. لێرە خوڕەی ئاوەکانیش لەگەڵ لەرینەوەی لیزگەکانی گەرووی مرۆڤەکانی، هاودەمی و سازگاری لێک دانەبڕاوی هەیە. ئەوە جیا لە تێکەڵاوی بوونەوەر و سروشت نییە. لێرە خۆشەویستیی خاک و مرۆ جیا ناکرێتەوە. ناسیاریی ئەوان زۆر کۆنە لە هەڤدوو تێدەگەن. نامومکینە کەسێک دەم بە وتنی سیاچەمانە بەرز کاتەوە کەو، یان بلبلێک لەو نزیکە هەبێ و هاوڕایی لەگەڵ نەکات. ناکرێ لەنێو ئەو سێ پێکهاتەدا کە سەرجەم بوونی هەورامان دەستەبەر دەکەن یەکیان لەوی تر هەڵاوێردرێ. شاعیری هەورامی یان وێژەوانی ئەم بەشە لە وڵات، ئەگەر نیشتمانی لێ بستێنرێتەوە وەک ئەوەیە لەنێو هەوای بەتاڵدا سەرگەردان بکرێ، تەنانەت ئەو تاک و بنەماڵانە کە بەهەر هۆیەک لە هەورامان دابڕاون ڕۆژانە بەبیر و بەبێ یاد کردنێک لە هەورامان ناتوانن ڕۆژ بە ئێوارەوە گرێ بدەن.

شیعری کەمتر هەورامییەک هەیە وەسفی داروبەرد، ئاووخاک، شاخ و هەرد، داروگیا، مەل و مۆر و باڵندە و چەرەندەی ئەم خاکە خۆشەویستە نەکات. هەورامی زمان یەکەم کەس بوون باسی کوردایەتییان کردووە. بابەسەرهەنگی دەودان ٣٢٤ی کۆچی:

وەسەنەی سێ سەد بیست و چوار هیجری

هاتف نام ئەو جە شاهۆ چڕی

(سەرهەنگ دەودان، سەرهەنگ دەودان

ئەز کە ئامەن سەرهەنگ دەودان

چەنی ئێرمانان، مەگێڵم هەردان

مەکۆشم پەرێ، ئایین کوردان)

هاوکات لەگەڵ شۆڕشی فەڕەنسا، کورد لە هەورامان شانازی بە زمان و وێژەی خۆیەوە کردووە. ئەوە هەتا خانای قوبادی بە ڕاشکاوی ئەم ڕوانگە نەتەوەییە دەورووژێنێ و دەڵێ زمانی من لە زمانی فارسی شیرینترە و هەر لەو کاتەدا بە پێچەوانەی بیرتەسکی ڕەگەزەکانی جیرانی کورد ئەو مافە بۆ هەمووان بە پارێزراو دەزانێ بۆ ئەوەی بە پەروەردە و ئاخاوتن بە زمانەکەیان تێبکۆشن. خانا خۆی لۆمە دەکات، ئەگەر بێتو لەوە زیاتر بۆ خزمەت بە وێژەی کوردی کەمتەرخەم و خۆی بەکاری لاوەکی سەرقاڵ بکات. ئەم دڵسۆزە نیشتمانپەروەرە زمانی کوردی (هەورامی) بە دوڕ، گەوهەر و گەنج و کوردستان بە کۆی گەنج نێو دەبات. ئەو دەڵێ جەواهێر و دوڕ و گەنجی ئەوتۆ خەڵکانی زانا و گەورە پیاوان قەدری دەزانن، بۆیە دەبێ نەترسانە هیمەت بە خەرج بدرێ هەتا ئەم کاڵا بەنرخە بازاڕی گەرم و بە ڕاهێنان و گۆڕانی پێویست ڕەواجی زیاتری پێ بدرێت. (لێکدانەوەی سەرپێیی نێوەرۆکی شیعرەکانی سەرەوە)

سەیدی هەورامی (٨٥٠ - ٩١٨ یەکەم، دووەم ١١٨٩-١٢٧١کۆچی مانگی):

ئەز ئورۆموون مەکانم بێ وڵاتم

سەروپیری خودای گێرەن خەڵاتم

بەرۆ دەروێش لوۆ سەیر و وڵاتۆ

نەنیشتۆ هیچ وڵاتیونە نە ساتۆ

تاکی کورد لە هەورامان پێش هەر شتێک گرنگی بە زێد و وڵاتی خۆی دەدات. بەڵگە بۆ ئەوە زۆرن. وەک لە بەیتی سەرەوە هاتووە: بە گەڕان و سەیروسلووک بۆی دەرکەوتووە کە کەسایەتی تاقانە و پیرۆزی ئایینی تایبەت بە خۆی هەیە. جوانی و خۆشەویستی وڵات لە هەر شوێنێک ناچاری دەکات دیسان ڕووی خۆی بەرەو ڕووگەی دڵ بسووڕێنێ. پابەند بوون بەم تایبەتمەندیانە دەورگێڕانی خۆی لە پارێزگاری سنوور، یان بەرەنگاربوونەوەی هەر سنوور شکێنێک لە دەرەوەی ناوچەکە دەستنیشان دەکات. لە سەردەمی ئیمپراتۆری عوسمانی و سەفەوی، زمانی هەورامی لە قەراغ زمانی دەسەڵاتی سەرووی ئەوکات بەبێ شەڕ و هەراوهوریا و بەربەرەکانی سوننە و شیعە و تورک و فارس و عەرەب دەبێتە زمانی فەرمی وێژەیی و ناسنامەی کوردیی دەسەڵاتی ئەردەڵان تۆمار دەکات. وشەی وەتەن لە هەورامان لە وێژە و گۆرانییەکاندا ڕەنگ و بۆن و ڕەنگدانەوەی قووڵی ئەوتۆی چەسپاوە کە لە هەر بۆنەیەکدا سەرنجی هۆش و زەینی بیسەر ڕادەکێشێ. عوسمان و جەمیل دوو گۆرانیبێژی ئەم مەڵبەندە بە کەڵک وەرگرتن لە وێژەی سینگ بە سینگ سەڵا سەر دەدەن:

"ئاوارەی وەتەن خەیلێ ستەمەن

لەجیاتی شادی خۆراکم خەمەن

ئانە نەدیەنش ئازار دووری

پەوکەی مەنێنێش سەرگوڵم بە سووری"

لە جێگایەکی تر هەر لەم پێوەندیەدا:

"هەناسەیم کێشا دەروونم چیا

ئاوارەی وەتەن من زەوقم نیا

ئینە خەیلێوەن دڵ نە گێجاوەن

ئارەزووش وەتەن پاینی وەفراوەن"

ناڵین و دەربڕینی سۆزی بە پەرۆشی دڵ تەنیا لەبەر دووکەوتنەوە بە مەودای نێو سەعاتەڕێ سەری هەڵداوە. گوند، شاخ، دۆڵ، بەرد، دار، ئەشکەوت و هەر پێکهاتەیەکی ئەم مەڵبەندەیەک بەیەک وەتەن و خۆشەویستی ئەو لە شیعر، گۆرانی، سیاچەمانە، موزیک، زکر و گۆرانی شێخانە بانگەواز دەکرێ. بانگەوازی لە یەک قاڵ بوون و لە یەک لێک جیا نەکرانەوە.

* ئەدەبی کلاسیکی هەورامان چ قۆناغ و ڕەوتگەلێکی بڕیوە و بەستێنە کۆمەڵایەتی، سیاسی و فەرهەنگییەکانی کامانە بوون؟

- تێڕوانین لە ڕابردووی بزاڤی ئەدەبی هەورامان بەپێی کەونینە بوونی ڕێچکەی ئەم بوارە، دیسان، ئەگەر نێوەرۆکی زۆر نزیکی وشەی بەکارهێنراو لە ئاڤێستا بە

حیساب نەهێنین و قەناعەت بە وتەی لێکۆڵەرەکانی قەباڵە مێژووییەکان بکەین، دەتوانین بەپێی هەڵێنجرانی خاوەن ڕا و پسپۆڕان بەو ئاکامە بگەین کە:

قۆناغی یەکەمی: ئەدەبی هەورامی لە دەسپێکی هەزارەی یەکەمی زایینی و بە ڕەنگدانەوەی نێوئاخنی کۆمەڵایەتی، ئابووری و مێژوویی دەستی پێکردووە. ئەمە وەک یەکەم قۆناغ و لە ڕاستیدا هەتا ئەوکاتە پشکنینی نوێ و ڕای جیاواز نەگاتە ئەنجامی پێچەوانە بەقۆناغی یەکەم دەتوانین ناودێری بکەین.

قۆناغی دووەم: بە مەودایەکی زۆرەوە دەگاتە سەرەتای پەرە ئەستاندنی ئایینی ئیسلام لە ناوچەکە و دژکردەوە و هەڵوێستی تۆمارکراو، یان سینگ بە سینگ بەجێماو و گەیاندنی بەدەستی وەچەی هاوچەرخ بە بەرزکردنەوەی دەنگی باڵوولّی ماهی وەک سەرقافڵە مەیدانداریی دەکات. هەڵبەت ئەم قۆناغە بە هێندێک جیاوازی و ڕۆشنگەری و تۆماری وردتری ڕووداوەکان وردەکاری پتر بە دەستەوە دەدات. ئەوە ڕێی تێدەچێ بە قۆناغی بەرزبوونەوەی توانایی تۆماری هەست و سۆزی پارێزگاری ژین، ژینگە، ئاڵوگۆڕە بنەڕەتییەکان بەتایبەت باوەڕی ئایینی و وێنەکێش کردنی بەسەرهاتەکان بە نەزمێکی نوێ و بەرفراوانتر. لە هەمان کاتدا نیشاندانی ڕەنج و پەرۆشیی مرۆڤی کورد و بەسەرهاتە تاڵەکانی لەم ناوچەیەدا. بە کورتی قۆناغی دووەم قۆناغی سەرهەڵدانی ڕەوشتی بەرپرسانە بۆ تێگەیاندنی ڕێکوپێکتری نەوەکانی دواتر لە ڕووداوەکان، هاندان و ڕێنوێنی لە پانتاییەکی بەرفراوانتر بۆ داهێنانی نوێ دەژمێردرێ.

قۆناغی سێیەم: بە ڕاسان و ورووژانی هەست و سۆزی دەستنیشان کراوی نیشتمانی. ئاماژەی ڕاستەوخۆ و هێدی هێدی ڕاپەڕین بۆ دامەزراندنی سیستمی تایبەت بە باوەڕی خاوەن بەرنامە و پلان لە دەورەی بابە سەرهەنگی دەودانی سەدەی دووەمی کۆچی خۆی دەناسێنێ. لە سەدەی هەشتەمدا بە هاتنە مەیدانی سوڵتان ئیسحاق دەگاتە چڵەپۆپەی یەکەم دەزگای ئایینی کوردی بەرفراوان و داهێنان بە پشت بەستن بە بنەمای مێژوویی و ئەزموون وەرگرتوو. دەوڵەمەندیی وێژەی گۆران – هەورامی لێرەدا بنچینەی تۆماری ڕیشە دادەکوتێ و بەرهەمی باش بە گەنجینەی کورد دەبەخشێ.

قۆناغی چوارەم: دوای ئەم دەورانە بە هاتنە مەیدانی زانایانی نیشتمان خۆشەویست، بێسارانی، خانای قوبادی، مەولانا خالید نەقشبەندی، مەلا خدری ڕواری، سەیدی هەورامی، شێخی سەراجەدین – شێخ عوسمان نەقشبەندی (کۆچی١١٩٥)، شێخ محەممەد بەهائەدین، شێخ حیسامەدین، مەولەوی و...تاد.

لە درێژەی ئەم ڕەوتەدا سەرهەڵدانی وێژەی گۆران لەژێر کارتێکەری و تەوژمی تەسەوف و جەدەلی فەلسەفەی ئایینی کۆمەڵایەتی، شانبەشانی سەرهەڵدانی مەکتەبەکان دەکەوێتە بواری خوڵقاندنی بەرهەمی بەپێزی وێژەییەوە. لەگەڵ ئەوەدا بەرزی و نزمی دەخاتە نێوان ڕۆژەڤی بیری دیندارانی خاوەن فیکری کورد بەگشتی و ڕەکێش کردنی وزەی بیرمەندی کورد بۆ ئاقاری سۆفیگەری، مورید و مورشیدی ئایینی و...تاد لەم نێوانەدا دوو ئیمپراتۆری زاڵی ئایینی (عوسمانی و سەفەوی) لەسەر بیری باوەڕمەندان دەوری ڕێگری تەواویان بۆ پەرەسەندنی وێژەی ڕزگاریخوازانە (شۆڕشگێڕی) ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ لە ڕێگەی کارتێکەریی فەرمانڕەوایانەی ئایینییەوە بەرچاوە.

هەرچەند بیری سۆفیگەریی پەرەسەندوو و سەرهەڵداوی سەدەکانی دووەم و سێیەمی، ئێستا ئیتر لە کوردستان بە تایبەت بەبوونی بلیمەتێکی وەک شێخ شەهابەدینی سۆرەوەردی (٦٣٢) کە خۆی کورد بووە و لەلایەکی دیکەشەوە دەوری بە توانایی کەسایەتییەکی وەکو مەولانا جەلالەدین، شانبەشانی شێخ سەفی (٧٣) و نفوزی مەعنەویی ئەمانە و کەسایەتییە بەناوبانگەکانی ئەم بوارە لە دوورونزیکەوە دەوری هەرە بەرچاویان لەم چاخە لە ژیانی کورد بۆ بەلاڕێدا بردنی بیری نەتەوەیی و غەرق و تێکەڵاویی شاعیر و زانا و بیرمەندانی سەردەم لە دەریای مەند و قووڵی فەلسەفە فیکرییەکەی هەر چەشنە بوارێک لە ئاوڕدانەوە بەلایەکەی دیکەدا دەخاتە پەراوێزەوە.

پانتایی توانەوە لەنێو بگرەوبەردەی ڕۆژانەی باسوخواسی سۆفیگەری و ملکەچ کردن بەرانبەر دەسەڵاتدارانی حاکم و شێخ و نوێنەرەکانیان کە پێوەندی نەپساویان لەگەڵ جەدەلەکان وێکڕای دوو دەستی چەسپان بە پاراستنی دەسەڵاتەکەیان، تێکۆشانە باوەڕمەندانەکەی مەولانا خالید نەقشبەندی هەر نەبێ بۆ جیاکردنەوەی ڕێچکەی ئایینی کوردان وەک تورک و فارس و عەرەب و هەوڵدانی بۆ بەرگی کوردی بەبەر

کردنی تووشی بێ ناکامی دەکەن.

* لە چەند زەمەنێکی مێژووییدا، هەورامان ناوەندی دەسەڵات بووە و هەروەک دەزانین دەسەڵاتیش پاڵپشتێکی سەرەکییە بۆ گەشەی زمان و ئەدەب و فەرهەنگ، ئەو قۆناغە مێژووییانە کامانە بوون؟ چ کاریگەرییەکیان هەبووە؟ وەک دەبینین تەنانەت شاعیران و ئەدیبانی غەیرە هەورامی و ناوچەکانی تر شیعریان بەم زاراوەیە داناوە، بەڕای تۆ هۆکارەکەی چ بووە؟

– لە کوردستان هەتا سەرهەڵدانی نالی، سالم، مەحوی و گۆران و هێنانە مەیدانی کاڵای وێژەی سۆرانی ئەگەر تێکۆشانە وێژەییە، تاقانە ئێگجار مەزنەکەی خانی (دین و دەوڵەت)– تۆمارکراوەکەی لێ دەرچێ هەر لە سەرەتای مێژووی ئەدەبی کوردییەوە تەنێ وێژەی گۆران (هەورامی) مەیدانداری بە دەستەوە گرتنی قەڵەمی کوردی بووە.

ئەم ڕاستییە بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ پێشینەی مێژوویی ناوچەکە. هەبوونی دەسەڵاتدارانی مەزنی ئایینی زەردەشت لەم ناوچەیەدا وەک مۆبدی ناودار (پیر شالیار)ی زەردەشتی کە لەوە دەچێ نەوە دوای نەوە بەردەوامیی ئەرکی نوێنەرایەتی بەرزی ئەم ئایینە لە ئەستۆی کەسانێک بەم نێوە سپێردرابێ و هەتا سەرکەوتنی عەرەب هەر درێژەی هەبووە. دین و دەسەڵات زۆربەی کاتەکان یار و هاوتا و هاوبەسەرهات بوون. بە کورتی ئیدارەی کۆمەڵگا بە ئیرادەی هاوبەشی فەرمانڕەوایانی دینی و دنیایی (حاکمان) بەڕێوە چووە، هەورامانیش لەم ڕێوشوێنە بەدەر نەبووە. دەسەڵاتی بەهێزی دین لەم شوێنە ستراتیژیک و لەگیران نەهاتووە هەموو کاتێک یارویاوەر و پاڵپشتی دەسەڵاتداران و لە کێشەکاندا ڕۆڵی ڕێگاچارەی گێڕاوە. درێژەکێشانی دەسەڵاتی پشتاوپشتی بەگزادەکانی هەورامان هەتا سەروبەندی ساڵەکانی ١٣٢٤ی هەتاوی بەردەوامی ئاخاوتن بەم زمانە وەک زمانی دین لە قۆناغگەلێکدا کە بەداخەوە دەرەتانی توێژینەوەی تەواوی بۆ سەلماندنی یەکجارەکی نەڕەخساوە. هەرچەند لانی کەم جارێ بەپێی ئاسەواری بەنرخی جێماو لای یارسانەکان، ئەم بەشە دەرەتانی مشتومڕی نەهێشتۆتەوە. ئاسەوار و بەرهەمی ڕووگە بوونی هەورامان بۆ باوەڕمەندانی ئایینی، ڕەکێش کردنی سەرنجی باوەڕمەندان بۆ لای وێژەی مەڵبەندی دەسەڵاتی ئایینی، خۆ خەریک کردن بۆ فێربوونی زمانی پیرۆز و تۆماری بیروبۆچوونەکان بەم زمانەی لێکەوتۆتەوە. لە حاڵی حازردا ئەوەی توانرابێ لە فەوتان ڕزگاری بێ لە شارێکی وەک دزفوول لە پارێزگای (خوزستان) هەتا ئازەربایجانی ئەمڕۆ بەڵگەی نووسراو و بەرهەمی نرخداری لە بەردەست دان و هەتا دەچێ گەنجینەی زۆرتر بە کتێبخانەی سەرفراز و ڕزگار لە موسیبەتی فەوتان، دەوڵەمەندی زیاتری لێ وەدەر دەکەوێ.

لەسەریەک کاریگەریی دین و دەسەڵات لە شام و ئانادۆڵ و بەغداوە بگرە، هەتا هیندوستان و ئازەربایجان قەڵەمی مرۆی شەیدای ڕاستی و هەقیقەتی هێناوەتە خزمەت وشەی گۆرانی، لە درێژەی ئەم ڕەوتەدا ئایینی زەردەشت، ئایینی یارسان، شێخایەتی و شەیدایی کەسایەتییە بلیمەتەکانی عارف و سۆفی و موسڵمانانی شەیدای خاکی پیرۆز هەر کامە دەوری تایبەت بە خۆیان لەم پرۆسەیەدا گێڕاوە.

* پێت وانییە هەڵکەوتەی جوغرافیایی و سروشتی سەرکێش و بیرۆکەی نەریتی ڕابردوو لەباری خۆبژێوی و بێ منەتی بە بێگانە و تێکەڵ نەبوون بە کولتوورەکانی تر، چەند هۆکارێکی دواکەوتوویی فەرهەنگیی هەورامانە؟ ڕای بەڕێزت لەم بارەوە چییە؟

– هەورامان و هەورامی نە لە دەورانە دوورەکاندا کە پێوەندی مرۆیی هێندە ئاسان نەبوو و نە ئێستا حەز و ئارەزووی لەگەڵ خۆ حەشاردان و خۆشاردنەوە لە دنیای دەرەوەی خۆی نەبووە. ئەوەی کە لەنێو ئەم شاخە هەزار بەهەزارانەدا توانیویەتی دەوام بێنێ و لەگەڵیان ببێتە خزمەکەس، بە هیچ پێوانەیەک دژەبەرایەتیی مەیلی ڕاکێشانی خەڵک لەوپەڕی دنیای دوورەوە بۆ زیارەتی دڵدارەکەی (هەورامانی ژینگە) وەک باس کرا لە هیندوستانەوە خەڵکی هێناوەتە ئەوێ و فێری وشەی گۆرانی کردووە نەبووە، خۆی بەڵگەی ئەم ڕاستییەیە.

وەک هێژا مەلا حەسەنی دزڵی (مەردوخی) فەرمووییەتی ڕاستە کە هەورامانی:

"کاڵە و کلاشی کاری هەورامان
نا دا بە قۆنرەی چەرمی سەکینە"

بەڵام لە هەمان کاتدا هونەری تاکی هەورامی لەوە دایە لە بەرەبەری دەسپێکی مێژوودا و ئەو کاتانەی مرۆ فامی کردووە توانیویەتی پێوەندیی بازرگانی، کۆمەڵایەتی، زمانی، ئایینی و ... تاد لەگەڵ دوورونزیکی خۆی بە

ڕەچاوکردنی پاراستنی تایبەتمەندییە ڕەگەزییەکانی خۆی دابمەزرێنێ و ئەوە یەک لە خاڵە بەهێزەکانی ڕەمزی مانەوە و درێژەی ژیانیەتی. ئەمڕۆ هەر هونەرمەندێکی کورد کە سەودای ناو و دەنگ و ڕاکێشانی سەرنجی جەماوەر و خولقاندنی بەرهەمێکی بەپێز بێت، سەرەتا ڕوو لە هەورامان دەکا و لە خەزێنەی دەوڵەمەند و پڕ لە دوڕی هونەر بە تۆماری گۆرانییەکی هەورامی، یان تازەکردنەوەی یەک لە ئاهەنگە هەورامییەکان بۆ خۆی سەروگەردنێکی بەرز دەنوێنێ. ساڵانی دوایی نە تەنیا لە کوردستان، بەڵکو لە سەرانسەری ئێران زۆر ڕۆژنامەوان، فیلمساز، کەسانی هەڵوەدای فەرهەنگ و کولتووری پارێزراوی بێ خەوشی ڕەسەنی میللی ڕێگایان بەرەو هەورامان گرتووە، هەتا بتوانن ببن بە خاوەنی دەسکەوتێکی کەسایەتی سازی پڕ بەرهەم چ مادی و چ مەعنەوی هەورامان.

* چ بکرێ هەتا ڕەوت و شەپۆلە نوێیەکانی ئەدەب وێڕای پاراستنی ڕەسەنایەتی، لە هەورامان سەقامگیر بکرێن و ئەم شێوە زارەش ببێتە کۆڵەکەیەکی گرنگ و زیندوو بۆ ئەدەبی نووسراو و دەوڵەمەندبوونی زمانی یەکگرتوو و نەتەوەیی کوردی؟

– خۆ دوورخستنەوەی کاربەدەست، دەسەڵاتدار، ئەدیب، زانا و کەسایەتیی کورد بەگشتی لە ناوچەیی بیرکردنەوە و دەسەڵات تەوەری، هەوڵدان بۆ جێگیرکردنی بیر و کرداری کوردستانی، نەک لە چوارچێوەیەکی داخراو، بەڵکو بە پانتایی کوردستان و قازانجی سەرجەمی وڵاتی کوردان دەتوانێ دەوڵەمەندیمان دەوڵەمەندتر و سەربەرزیمان تاسەر و هێزی خۆڕاگریمان بەهێزتر بکا.

ئەگەر تاکی نیشتەجێی فلانەشار بە پاساوی ئەوەی کە پێشینەی دوورودرێژی لە فیسارە بواردا هەبووە، ئەوە دەبێ خەڵکی شارەکانی دیکەی کوردستان ملکەچی ئیرادەی ئەو و ناچاری پەسەندکردنی هەموو خواستێکی هەڵقوڵاو لە بازنەی بیری ناوچەکەی ئەودا بن، پشت لە ڕابردووی بەنرخی خۆیان بکەن، ئەوە نە مەیسەر دەبێ و نە قازانجی کورد و کوردستانی تێدایە.

تێفکرین و کردەوەی ئەوتۆ نە قازانجی تاک لە درێژخایەندا دەستەبەر دەکا و نە دەبێتە دەسمایەی بەهێزکردنی دەسەڵاتی هیچ بەشێک لە وڵاتی کوردان. میراتی کورد لە هەر گۆشەیەکی ئەم نیشتمانەدا بە سامان و ماڵی هەموو تاکێکی خۆبەکوردزان دەژمێردرێ. ئەرکی هەمووانە بۆ پاراستنی خاڵ بە خاڵ، پیت بە پیت و وشە بە وشەی زمان لە هەر گۆشەیەک و بست بە بستی شاخ و بەرد و هەردی ئەم نیشتمانە زوڵم لێکراوە تێ بکۆشین. هەرکام لەم پێکهاتانە، زمانی نەتەوەیی تاک بە تاکی خەڵکی ئەم وڵاتەیە کە نیشتمانی کوردانە. بۆ پارێزگاری کردنی ئەوەی کە وترا ڕێگە چارەی گونجاو هەیە، مەرجە بە دڵێکی پڕ لە سۆزی نیشتمانی و بەرپرسانە و ئیرادەیەکی پتەو بۆ کەڵک وەرگرتن لە هەر سەروەت و سامانێک کە هەمانە، بتوانین لە دەورەی یەک بە دامەزرانی کۆڕ و ئەنجومەن و دەستنیشان کردنی پسپۆڕانی هەر بوارێک بە لەبەرچاوگرتنی قازانجی وڵات و خۆگرێ نەدان بە بیری خۆ فەرزکردن لە هەموو دەرفەت و پێکهاتەکان کەڵک وەرگرین. زاراوەی هەورامی زەرفیەتێکی باشی بۆ دەوڵەمەندکردنی ئەدەبی کوردی تێدا حەشار دراوە. کەڵک وەرنەگرتن لەم گەنجینەیە، ئەگەر دوژمنایەتی زمانی کوردی نەبێ، بە هیچ لەونێ پاساو نادرێتەوە. لە دنیای پێشکەوتوودا پارە و هێزێکی بەرچاو بۆ پاراستنی ئاخاوتنی تایبەتی خەڵکی تاقە گوندێک بە پەرۆشەوە تەرخان دەکرێ. گونجاو نییە لە کوردستان بۆ پارێزگاری و ئاوڕدانەوە لە سامانی هاوبەش، ئەو هەموو لاسارییە بەرانبەر بنچینەی زمانی ڕەسەنی کوردی و بێ مەیلی هەتا ڕادەی لە هەمبەر وەستانی ئاشکرای ببێتە بەرنامەی دەسەڵاتێک کە هەر تاکێکی هەورامان وێڕای هاوخەباتی بۆ وەدیهاتنی ئەو دەسەڵاتە خۆماڵییە، لەئاکامدا خەونی ڕۆژگارانی دوورودرێژی ببێتە تەوەرزێنی بڕین و سڕینەوەی یەکجارەکی ڕیشە پارێزراوەکەی لێ بێتە دی.

کاتێک ئاسۆی بەرەوڕوو هەنگاوی جێگیرکردنی ئەوی دی، واتە سڕینەوەی ئەوەی هەتا ئێرە بە زووخ و چەرمەسەری پارێزراوە، ببێتە پێوەر و بە یاسا پشتی بگیرێ، بەکامە ئومێد کۆڵەکەی نوێ دەتوانێ ببێتە بناغە و ئەستووندەک بۆ پتەوکردنی هێزی لەسەرپێ وەستانی قایمترمان؟!